

AZƏRBAYCAN

3-4'92

ТЭБРИК ЕДИРИК

«ШИКАЈЭТЛЭНМЭХ ҮЧҮН ЭСАС ЈОХДУР..»

- Салам, Аббас мұәллим!
- Әлејк.
- Нечәсиниз?
- Шикајәтләнмәх үчүн әсас јох-

дур...

Бу мұкалимәни илк дәфә 1972-чи илдә Республика Емләр Академија-сынын Әзизбәјов (кечмиш Нәриманов) проспектиндәки бинасынын фойесиндә ешитмишәм. Илләр кечәчәк, јазычы-әдәбијатшүнас Елчин Аббас Замановун «Сабир бу күн» китабына (1985) јаздығы мұғәддимдә пәмин мұкалимә әтрафында дүшүнүб-дашынмалы ола-чаг: «Аббас мұәллимин бу чавабы мә-ним үчүн пәмишә мәналы, пәггә рәмзи сәсләнир. Чәгинлик дә олса (бу чәгинликләр исә олуб), јетмиш иллик бир пәјат јолунда кешмәкешләр дә ол-са (әлбәгтә бунсуз мүмкүн дејил), оғ-зән пәјат сәрт үзүнү кәст-рәсә дә... «шикајәгим јохдур».

Јухарыдакы мұкалимәни исә чох јердә ешитмишәм. Бәзиләрини исә печ чүр унудә олмаишәм. 1979-чу илин декабр ајында Аббас мұәллимлә бирликдә көркәмли романтјик шаир-миз Мәһәммәд Нәдини, андан олма-сынын 100 иллик јубилејиндә ишти-рак егмәк үчүн филармонијанын ои-насына дахыл оладу. Орада илк гар-шылашдығымыз адам хаал јазычысы Сүлейман Рәхимов оладу. Дағ гәмәгли Сүлейман Рәхимовла бәстә бојлу Аб-бас Замановун сәләәгиндә дә «шика-јәт үчүн әсас јохдур» кәламы гәкрар едилди. Мәрһум јазычымыз санки Аб-бас мұәллимин вәрдиш етдији бу ча-вабы биринчи дәфәјди ешидирди. Мәналы-мәналы она бахды. Сифәги-нә нурлу бир гәбәссүм гонду. Алапа бығлары јүкләнмиш галын додагла-рындан икичә кәлмә сөз гопду: «доғ-рудан да...»

... Аббас Заманов 1911-чи илдә Шәрүр маһалынын Махта кәндиндә

дүнјаја көз ачыб. Әввәл молла мәктә-биндә, сонра вахтгилә уста Мирзә Чә-лилин дәрс дедији баш Норашен (ин-дики Чәлилкәнд) мәктәбиндә гәпсид алыб.

БАШИЈӘ. 1986-чы илин пәјызын-да кечмиш Баш Норашен мәктәбиндә көркәмли јазычымыз Чәлил Мәммәд-гулузадәнин хатирә музејинин тәнтә-нәли ачылышы иди. Јазычылардан Анар вә Әкрәм Әјлисли, мәктәбин кечмиш мәзунларындан, филологија емләри доктору, профессор Јусиф Сәјидов, фәлсәфә емләри доктору, профессор пәсэн Ширәлијев вә башга-лары иштирак едирдиләр. Аббас мұәллим хусуси гәмкин вә гүрурла үрәк сөзләрини оәјән едир-ди:— Үч-дәрдә ушагла Махта кәндин-дән кәлио баш Норашендә охујурауғ. 1-ишын сојугунда, јарын исгисиндә, ја-зын човгунунда 1-8 километрлик јолу пијада кәлио-кедирдик. сәдән күнор-та јемәји үчүн пендир дүрмәји, јахуґ сојугма јумурга кәгирирдик. Дүдәнкә кәндинин ушағлары јолда дәфәләрлә гаоағымызы кәсио, дүрмәјимизи али-миздән алмышдылар. Белә шәраитдә кәндимизия јахынлығындакы Јенкичә кәндиндә дә мәктәб ачыламасына бах-мајарағ, баш Норашен мәктәбинин тәрк егмәмишдик. Чүнки хаал арасында бу гәпсид очагына «Мирзә Чәлил мәктә-ои» дејирдиләр.

(Аббас мұәллим Баш Норашендә-ки Мирзә Чәлил хатирә музејинә 100-дән чох шәкил, сәнәд вә китаб ба-ғышлады).

Азәрбајґанда пешәсиндән, һансы сәпәдә чалышмағындан асылы олма-јарағ ел-оґа һөрмәти газанмыш нү-фузул адамлара «мұәллим» дејә мұ-рачиағ егмәк бир адәт һалыны алыб.

Әкәр Аббас Заманов башга саһадә чалышсады белә, женә онун адынын гаршысында «мүәллим» кәлмәси ишләнерди. Чүнки о, бүтүн варлыгы илә мәнсуб олдугу халга тәмәннәсыз хидмәт көстөрән бир зиһалдыр. Анчаг бунула жанашы, елә әсә сәнәти мүәллимликдир. Орта мәктәбдә дә дәрс дежиб, али мәктәпләрдә дә вә һәмшә әдәбијјатымызы, зәнкин мәдәнијјәтимиз тәблиг сәиб. Узун илләр БДУ-да баш мүәллим, досент, профессор, кафедра мүдирі вәзифәләриндә чалышмышдыр. һазырда елә вә маариф сәһәсиндә чалышан бир чох алимләримизин мүәллими олув.

Сәкән јашлы Аббас мүәллимин сәси бу күн дә университетин аудиторјаларындан кәлир.

АББАС ЗАМАНОВ ХАТЫРЛАЈЫР:
«Бөјүк вәтән Мүһарибәсиндән сонра даруфунунун филологи факултәсиндә ишә башламышдым. Мүәллимликдән узун мүддәт ајрылдығым үчүн бир нөв јадыргамышдым... Буну мүәллим јолдашларымдан биринә ачыб дедикдә о, профессор Әли Султанлынын мүнәзирәләринә гулаг асмағы мәсләһәт көрдү. Мән дә белә етдим... Аудиторијада јүздән артыг тәләбә варды. Мөвзу Шекспирди... О, садәчә олараг мүнәзирә охумурду. Бу заман профессор да, тәләбәләр дә һәмлетин фәчигәси илә јашајырдылар... Әкәр онун дедикләрини стенографист јазса иди, һеч бир дүзәлиш етмәдән чапа вермәк оларды.

...Бөјүк сәнәт әсәрини там өзәмәти илә тәләбәјә чатдырмаг, тәләбәни сәнәткарын јүксәк идеалларына табе етдирмәк ...Јери кәлдикчә, тәләбәләри севиндирмәк, кәдрәләндирмәк вә ја гәзәбләндирмәк һәр мүәллимин иши дејил. Буну анчаг устад мүәллим бачара биләр.

Адәтән, дәрсин битдијини хәбәр верән зәнк сәсини тәләбә разылыг һисси илә гаршылајыр. Профессор Әли Султанлынын мүнәзирәләриндә исә мән бунун әксини көрдүм. Зәнк сәси мүнәзирәни дәрин бир алудәликлә динләјән тәләбәләрдә тәәссүф һисси доғурурду.»

Устады һаггында үрәк долусу сөз ачан Аббас мүәллимин өзү дә белә мүәллимләрдәндир. Јарым әсрдән артыг Азәрбајҗан әдәбијјаты тарихиндән охуадуғу мүнәзирәләр јаддашлара јазылыб. Аббас мүәллимдә Әли Султанлы нәтиғлији олмаса да, ики мүнүм чәһәт онун мүнәзирәләринин фәргәләндиричи әләмәти кими диггәти чәлб едиб: јени архив сәнәдләри барәдә мәлүмәт вермәк вә вәтәндашылыг мөвгеји. Бундан башга, Аббас мүәллим

университетин мәдәни-иғтимаи һәјәт-һәндә да әсас апарычы сәмалардан бири кими чох иш көрмүшдүр.

Азәрбајҗан республикасы Елмләр Академијасынын нәтиғи үзвү БӘКҮР МӘЙИЛӘВИН ЈАДДАШЫНДАН: «Гәрибән 30 ил әввәл биз Азәрбајҗан Довләт Университетиндә тәләбә икән филологија факултәсиндә мүнәтәзм олараг кечирилән әдәби јыгынчаклары, көркәмли јазычыларла көрүшләрин, мүхтәлиф јубилеј ичласларынын тәшкилиндә мүәллимләримиздән Аббас Заманов хусусилә фәал иштирак едәрди. Аббас мүәллим һәммин көрүшләрин бир чоху һаггында өзү тәшәббүс ирәли сүрүр, сонра исә, нечә дејәрләр, голуну чырмајыб ишә киришәр, јүксәк сәвијјәдә кечмәси үчүн әлиндән кәләни әсиркәмәзди. Вахтилә Сабир јахындан таныјан, онун шакирдләриндән олан...хәстә тәғаудчуну бу мәчәлисләрдән биринә кәтириб... хәтирәләрини сөјләмәк үчүн о нә гәдәр сәј көстәрмишди. Гоһаман јазычыларымыз М. С. Ордубадини, А. Шаһиги... һәмидә ханым Мәммәдгулузадини, көркәмли маариф хәдими Чәмә Чәбрајылбәјлини... бизим нәсил илк дөфә университетин акт залында, филологија факултәсинин 107 нөмрәли бөјүк аудиторијасында... һәммин көрүшләрдә шәхсән танымаг имканы гәзанмышдыр.»

Һәммин илләрин ачылы-ширинли хәтирәләри Аббас мүәллимин өз јаддашында да дәрин из салмышдыр: «1955-чи илин јанвар ајы иди. О заман мән университетин филологија факултәсиндә тәләбә елми чәмпијәтинин рәһбәри идим. Чәлил Мәммәдгулузадинин вәфатынын илдөнүмү күнүндә һәмидә ханымла тәләбәләрин көрүшүнү тәшкил етмәк, хәтирәләрини динләмәк истајирдик. Бу мүнәсибәтлә онун евинә кетмәли олдум. Сән демә, хәстә имиш. Вахтилә көрдүјүм өзәмәтиндән әсәр белә галмамышды. Лакин инди дә тәфәккүрүнү, мәнтиғини итирмәмшиди. Сакит-сакит данышыр, тез-тез әрини хәтирләјырды: «Чәлил «Анамын китабы»ны бүтүн әсәрләриндән чох севирди...»

Тәхминән бир ај сонра шәһәрә хәбәр јайылды ки, һәмидә ханым вәфат етмишдир. Ертәси күн ону фәхри хијабанда — әринин мәзарынын јанында дөһн етдик.»

Университетин филологија факултәсинин мүәллим вә тәләбәләри ијирми илдән чохдур ки, Аббас мүәллимин мүнәзирәти илә фәхри хијабана кедир. Мирзә Чәлиллә һәмидә ханымнын гоша мәзарларыны зијарәт едирләр.

А. Замановун шөһрәти, алим нүфузу Иттифакда вә харицдә дә бәллидир. О чәгин вә говғалы илләрдә харицдә јашајан азербайҗанлыларла чохчәһәтли елми-мәдәни әләғәләрин јаранмасында Аббас мұәллимин хидмәтләри әвәзсиздир. Европадакы Азербайҗан мұпачирәтинин вәтәнлә әләғәси дала чох онун вәситәсилә мүмкүн олмушдур. Әдәбијјат вә мәдәнијјәтимизин таблиғи сәһәсиндә А. Заманов бир институт коллективи гәдәр иш көрмүшдур. Тәкчә ону гәдәтмәк кифајәтдир ки, гочаман алимин илләр узуну көндәрдији китаблар аса-сында Іүркијәдәки Әрзрум универсitetиндә хусуси бир китабхана јарадылмышдыр. «О, јеканә алимимиздир ки, университетләрдән бириндә адына ајрыча отағлар вар вә үзәриндә «Аббас Замановун бағыш китаблығы» сөзләри јазылмыш бу отағлардакы мәһәви сәрәт тәкчә онун өз шәхси һесабына көндәрдији һәдијјә китабларындан ибарәтдир (Јашар Іарајев). Онун һәр һәфтә дүнјанын мүхтәлиф үнванларына јола салдығы мөктүб вә бағлама-лар, барат вә гәзегләр ајрыча бир почт идарәсинин јүкүнә барабәрдир. «Аббас Замановун почту» Азербайҗанла Шәрг вә Гәрә арасында ән етибарлы көрпүдур. Ирен Мәликова (Франса), Іурхан Кәнчеји (Инкилтәрә), Әһмәд Шмиде (Алманија), Әлјавуз Акпынар (Іүркијә), Әбдуәләттиҗ Бәндәрәғлу (Іраг), Чавад Нәјәт (Иран) кими көр-көмәли зијалылар мәнш һәмин етибар-лы «көрпү»дән кечәрәк Азербайҗана кәлмәк имканы газанмышлар. Чохәср-лик Азербайҗан мәдәнијјәтинин на-илијјәтләри дә кәстәрилән көрпү вә-ситәсилә дүнјаја јайылмышдыр. Бәлкә дә бу јеканә почтдур ки, дәғиг, мүфәссәл үнван кәстәрмәдән һәр лансы мөктүбү өз сәһибинә чатдыра билир. Дүнјанын истәнилән нөгтәсиндән вәтәндаш алимә көндәрилән мөктүбун үзәриндә садәчә оларағ ашағыдакылары јазмағ кифајәтдир.

Бакы - 6. Аббас Заманов.

Аббас мұәллимин фәалијјәт дәирә-си кеңишдир. Буналарын арасында алимлик хусуси јер тутур. Аббас За-манов XIX-XX әсрләр вә мұасир әдә-бијјәтимызын ән көркәмли тәдғигат-чыларындан бирдир. О, һәинки Азербайҗанда, демәк олар ки, бүтүн мәдәни дүнјада көркәмли сәоиршүнас алим кими танынмышдыр. Филолоки-ја сәһәсиндә јеканә елм адамыдыр ки, «сәоир вә мұасирләри» адлы әсәринә көрә һәмизәдлик диссертасијасын мұ-дәфиә етмәдән бирбаша елмләр докто-ру алимлик дәрәчәсинә ләјиг көрүл-мүшдур. Сабир ирсинин тәдғиги, нәшри вә тәблигиндә хидмәтләри сәјә-

синдә сабиршүнаслығ мұстәғил елм сәһәси сәијјәсинә јүксәлмишдир. «Сабир күлүр», «Сабир бу күн», «Са-бир хатирәләрдә», «Мұасирләри Са-бир һағында», китаблары сәифкәин ах-тарышлардан вә дәрин елми мұһаки-мәдән јоғрулмушдур. Бакы, Санкт-Іе-тербург, Гифлис архивләриндән јүз-ләрлә говлуғун титул сәһифәсиндә Аб-бас Замановун фамилијасы вә имзасы һәкк олунмушдур. Һәмин говлуғлар-дакы гијмәтли әдәби, тарихи сәнәдләр-кими, Аббас мұәллимин архивләрдә кечән күнләрини, онун ахтарышлары-нын әһәтә дәирәсини әкс етдирән бу титул вәрәғәләринин өзү дә хусуси бир тарихдир.

Гәкчә М. Ә. Сабирә пәср олунмуш санбаллы тәдғигатлар дејил, С. С. Ахундовдан, Ү. Нәчибәјовдан, Әбду-рәһимов, һағвердијевдән, А. Диванбә-оғлундан, Әмәр Фаиг Немазәдәдән, Ејнәли Султанов, Гурбанәли Шәрифза-дә вә онларла башғалары кими адлы-санлы әдәбијјат хадимләриндән бәһс едән гијмәтли елми мәғаләләр дә тәзә архив материалларындан јоғрулмуш-дур. Архивләрдә ишләмәк бахымын-дан А. Замановун үзү елм вә сәнәт гаршысында «Ајданары, судан дуру-дур».

Мәтншүнаслығ А. Замановун ел-ми фәалијјәтинин ајрылмаз тәркиб һиссәсидир. Мирзә Чәлил, М. Ә. Са-бир, Н. Чавид һағында хатирәләрин бир гиисминә о, әсрин әввәләринин дөври мөтбуатындан тапыб үзә чыхар-мышдыр. Ә. Гәмкүсар, Е. Султанов вә С. Гәнизадәнин әсәрләринин тартиби вә нәшри Аббас мұәллимин ады илә бағлыдыр. О, М. Ә. Сабирин «Һопһоп-намә»синин дә әсас наширләриндән биридир. Онун филолокија елмләр доктору Камран Әлијевлә бирдикдә нәшр етдирдији «Молла Нәсрәддинчи шаирләр» китабы мәтншүнаслығ елми-нин сон наилијјәтләриндәндир.

М. Ә. Сабирин Аббас мұәллимин тартибиндә әрәб әлифбасы илә Азәр-байҗан дилиндә нәшр олунмуш «Һоп-һопнамә»си Шәрг өлкәләриндә бөјүк марағ доғурмушдур. Гүрк-мүсәлман әләминин ајры-ајры кушәләриндә Аб-бас мұәллиме бу китабда бағлы сифа-рилшәр вә рәјләр кәлмишдир. Вахти-лә бу гәбиләдән олан сифарилшәрдән биринә—«Һопһопнамә»нин кәстәри-лән нәшриндән бир нүсхәсини мын тү-мәнә алмағ истәјән Гәоризин танын-мыш әдәбијјатшүнасы пачы Мәләммәд Гәлхыванинин оғлу Әли Гәоризинә јаздығы чаваб алимин милли әдәбијја-та бәсләдији јүксәк вәтәндаш мұнаси-бәтини ачығ-ајдын ифадә едир. Мөк-түбдә дејилирди: «Сабири севәнләрә биз «Һопһопнамә»ни тәмәннасыз көн-

дәририк. О ки, галды, мин түмән мәсәләсинә, демәлијәм ки, мәним әләмимдә дүнјанын бүтүн даш-ғашы бир јерә топланса, јенә дә «һопһопһа-мә»нин гүмәтини өдәмәз».

Республикамыздакы ән зәнкин елми мәхәз вә әдәби-тарихи хәзинәләрдән бири дә Аббас Замановун шәхси архивидир. Надир әлјазмаларындан тутмуш јалныз хошбәхт тәсәдүф нәтичәсиндә јекәнә нүсхәси мүләфизә едилнә галан китаблара гәдәр, мүхтәлиф гитәләрдән алынмыш минләрлә мәктүб, гәзет, журнал, шәкил вә телеграмадәк бу гәри-әди архивдә сахланан сәнәдләр тәкчә бир нәфәр вәғәндаш алимин дејил, бүтөвлүкдә «Аббас Заманов дөврүнүн тарихи очеркләри»ни јаратмагда әвәзедилмәз мәнбәләрдир. Әдәбијјат вә мәдәнијјатимизин, ајры-ајры әдәби, тарихи шәхсијјәтләрин нәјат вә јарадычылыгынын бир чох намә'лум сәһифәләри дөвләт архивләриндә дејил, мәһз Аббас Замановун шәхси архивиндә сахланылмагдадыр. Вә бу архивә «допуск», хусуси ичәзә алмаг дөвләт архивләриндәкиләрдән һеч дә асан дејилдир. Бунун үчүн Аббас мүәллимин вә онун, тәкчә вәфалы өмүр-күн јолдашы јох, һәм дә ләјгәтәли «әмәл досту» олан Асја ханымын етибарыны газанмаг кими мәс'улијјәтли бир вәзифәнин өһдәсиндән кәлмәни бачармаг лазымдыр.

БУРАСЫНЫ ДА хусуси гејд етмәјә еһтијаж вар ки, һазырда мүхтәлиф өлкәләрдә јашајыб-јарадан көркәмли алимләрин шәхси архивләриндә, республикамыздакы демәк олар ки, бүтүн музей вә китабханаларын фондларында, әксәр зијалыларымызын говлуларында Аббас мүәллимин јүзләрдә мәктүб вә телеграмы вардыр. Ј. В. Чәмәнзәминли, Салман Мүмгәз, Әзиз Шәриф вә башгалары кими надир зијалыларымызын ән'әнәсинә садиг галараг, о, унванына кәлән бүтүн мәктүблара чаваб јазмыш, алдыгы вә јола салдыгы мәктүбларын сәлиғәли каталогуну төртиб етмишдир. Бу сәтирләрин мүәллифинин архивиндә дә Аббас мүәллимин көндәрдији 20-јә јахын мәктүб вардыр. Аббас Замановун бәһзәрсиз дүнјасыны бүтүн ичәликләринә гәдәр сәчијјәләндирән һәмнин мәктүблардан бә'зи мәғамлары охучулара чатдырмагы фәјдалы һесаб едирәм.

«Көндәрдијин «Китаблар әләминдә» (ејниадлы журнал нәзәрдә тутулур — И. Ь.) мәни һәм севиндирди, һәм дә кәдәрләндирди. Чүнки унутулмаз достумуз, гардашымыз Фирудин һүсәјновун сон јазысы «Интибаһ чарчысы» мәғаләси бурада дәрч олуң-

мушдур. «Молла Нәсрәддин» һагғында молланәсрәддиннамә мәғаләси... Бу мәғаләни охујаркән Фирудин тәмкинлији, Фирудин конкретлији, Фирудин сөз демәк усталыгы илә бир даһа үзүзә кәлдим.

Иса! Фирудин надир инсан, надир дост, надир алим, надир шәхс иди. Даһа доғрусу, надир шәхсијјәт иди. Инди онун јери һәр күн көрүнүр. Өзү дә нечә көрүнүр? Һајыф Фирудиндән. Севдији, сәдагәтәли хидмәт етдији вәтән торпагы һалалды она. Мәзары нурла долсун. кәрәк Фирудин белә тез кетмәјәјди... Даһа јазә билмирәм... Бакы, март, А. 3.

Көркәмли шаир һүсәјн Чавидин, профессор Әзиз Шәрифин чәназәләринин Нахчывана кәтирилмәсиндә Аббас Замановун да өзүнәмәхсус хидмәти вардыр. О, һәр ики тарихи дәфи мәрасиминдә јахындан иштирак етмиш, вида сөзү сөјләмишдир. Сонракы мәктүбларында исә дөнә-дөнә Чавидин вә Әзиз Шәрифин мәзарынын көтүрүлмәси, абадлашдырылмасы мәсәләләри илә чидди сурәтдә марағланмышдыр. Архивимдә һәмнин мүнәсибәтлә мәнә, филолокија елмәри доктору, профессор Јавуз Ахундова, гапир Әлијевә мурачиғәлә јазылмыш мәктүб варды. Јашынын оу чагында оәзән бир ајда ејни мөвзуда үч-дәрдә мәктүб јазыо јола салмышдыр. Чох вахт ики-үч чүмләдән ибарәг олан мәктүблар елм вә мәдәнијјәтимизә гајғыја, достлуг оорчуна сәдагәтә нүмунәдир. Бу гәбилдән олан мәктүблардан онрини нәзәрә чарпдырамы:

«Бакы, 4.X.1990

Салам, Јавуз. Салам Иса!

Кестәрдијиниз сәмини һөрмәтә бахмајараг, Нахчываңдан никаран гајытдым. Нәдәһсә, мәвә елә кәлди ки, Әзиз Шәрифин мәзарынын көтүрүлмәси һагғындакы сәһбәтләримиз сәһбәт олараг галды.

Әзиз Шәриф унутуласы адам дејил, надир Шәхсијјәтдир. Мән сиздән ачизанә хәһиш едирәм, бу мәсәлә илә мәшгул олуң. Данышығларымызы мәдәнијјәт назиринин, Таһир Әлијевин јадына салын. Орада чәтин иш јохдур. Хүррәми (Ә. Шәрифин гоһуму — И.

Һ.) дэ тапын. Онун да јадына салын.
Вахтыңыз олса, мәнә бир бармаг
кагыз јазын.

Даһа нә јазым? Чаваб көзләјирәм.
Сизин А. Заманов»

Ејни мөвзуда чәми 28 күн сонра
јазылмыш даһа бир мәктуб:

«Мирзә Јавуз вә Иса Һәбиб дост-
ларына салам вә еһтирам!

Һүдүлмаз Әзиз Шәриф устады-
мызын мәзары һаггында сиздән хәбәр
көзләјирәм.

А. З.

2.XI.1990»

... Бир дәфә Аббас мүәллим Әзиз
Шәрифлә Нахчывана кәлмишди. Еши-
дән кими көрүшүнә кетдик. Һал-әһ-
валдан сонра кимсә мәхсуси олараг
Аббас мүәллимин кефини сорушду.
Јенә дә ән'әнәви чаваб: «Шикајәт-
ләһмәк үчүн әсас јохдур».

Әзиз Шәриф ачыгланды:— «...
бир. Һәлә әсас да олачаг».

Һәгигәтән беләдир. Кечилән шә-
рәfli өмүр јолу да оуну тәсдиг едир...

Иса ҺӘБИББӘЈЛИ
Нахчыван